

A történelmi regényről

Írta: György László

(Eszterhás István, a Vasárnap szerkesztője bejelentette, hogy Fabrizy Kováts Mihály, Washington-hősi halált halt magyar katonája regényét írja. Ebből az alkalomból közöljük Eszterhás István nyilatkozatát a történelmi regényről, amelyet 1942-ben, azután mondott el — a „FORRAS” című irodalmi folyóiratban, Budapesten —, hogy Zrinyi-díjat nyert három kötetes történelmi regénye, a „MUSZTAFÁ KARAFÁ ÉS AZ AKASZTÓFA” megjelent. Eszterhás István nyilatkozata egy sorozatban hangzott el, amelyben Herczeg Ferenc, Kodolányi János, Szent-Mihályiné Szabó Mária mondták el rajta kívül: Mi a véleményük a történelmi regényről.)

A könyvkereskedők statisztikája igazolja, hogy emberemlékezet óta nem volt olyan nagy kereslet a történelmi regények iránt az olvasó részéről, mint napjainkban, amikor pedig minden filléres újság naponta rikoltozik felénkbe a történelmi eseményeket, amelyek sorsunkat a múlttal és ezzel közelebbről érintik. A könyvet vásárló kisember, polgár, munkás, mintha napjaink nagy fordulatainak régi tükörcsüvét próbálna felfedezni a történelmi regényben s annak lapjairól akarna megismereni önmagának a nagy események mai megoldását is. A történelmi regény két érdekes problémáját vetettük fel. Mindkét probléma igen időszerű a történelmi regények egyre fokozódó divatja idején. Az első kérdés: szabad-e a történelmi regények írójának függetleníteni magát a hivatalos történetírás iskolai tananyagga vált adatairól? Második kérdésünk: mennyiben van igazuk azoknak a kritikusoknak, akik szerint ma történelmi regényt inni annyit jelent, mint elbújni, menekülni napjaink problémái elől? A két kérdésre először:

HERCZEG FERENC válaszol:

1. Nézetem szerint a történelmi regény írójának szigorúan meg kell maradnia a keretek közt, amelyeket a tudományosan megállapított történelmi események alkotnak. Ha túlmegy a korlátokon, akkor önmagának árt, mert kockára veti írói hiteletét, pedig az író mondanivalója csak addig érdekes, míg hisznek neki. Ha az író beéri annyival, hogy embereivel és gondolataival együtt rekonstruálja a kort, amelyből tárovát meríti és hogy a történelmi események mögött megkeresse a lelki indító okokat, akkor is óriási légtérben ta-

lálja magát, ahol szabadon szárnyalhat. Határtalan lehetőségeket talál a kombinálóképessége, az emberismerete és az ábrázolóképessége számára.

2. Azt hiszem, a társadalmi erjedés és átalakulás korszakában elég gyakori jelenség, hogy írók és olvasók a múlt időkre menekülnek, hogy ne kelljen farkasszemet nézniük a zavaros és felelhetetlen jelennel. Talán ez a történelmi regények mai divathullámának is a magyarázata. Az író végre maga is olvasó és a vitorlát ugyanazok a szelek dagasztják, amelyek az olvasók hajóját hajtják. Persze, vannak elmék, amelyek a jelenkor izgága zűrzavarában is kiérték azt, ami állandó és örök emberi, de az ilyenek igen ritkák.

KODOLÁNYI JÁNOS:

1. Arany Jánossal felelek: ő volt az, aki kifejtette, hogy a történelmi regény történelem is meg regény is. Ezek az epikai hitel követelményei.

2. Az a probléma, hogy menekül-e a történelmi regények írója a kor időszervi problémái elől, két csoportba osztható. Egyik az örök problémák csoportja, másik az aktuálisoké. Lehet, hogy az író valóban menekül az egyikből a másikba. De a mű szempontjából mellékes. Mert az örök problémák magukban foglalják az aktuálisokat, ezek mögött pedig ott sugarznak az örök kérdések. Menekülni tehát lehet — megmenekülni nem. Sem az egyikőtől, sem a másiktól.

SZENTMIHALYINÉ SZABÓ MARIA:

1. Megtörtént tényeket nem lehet elvitatni, időpontokat nem lehet megváltoztatni. De a történelmi szemléletet újra formálhatjuk, ha meglevő adatok alapján a lélek titokzatos utait keressük, ha felédésbe merült vagy szándékosan elhallgatott tényekkel igazoljuk az újként ható megdöbbentő meglátásokat, amelyek megváltoztatják a régen kialakult ítéletet s emberibb, igazabb lélekarcot vagy korrajzot mutatnak.

Soha nem nézhetjük csak a mai ember szemével a múltat, hanem valósággal vissza kell születnünk választott korunkba, hogy megértessük és másokkal is megértethessük a régi letűnt idők viszonyai közötti éleket sorsát.

Most, amikor újabb források tárulnak fel előttünk s a Bécsben feltéve őrzött titkos iratok egy része is napfényre került, sokszor vádolhatjuk az írók történelmi hűtlenséggel. Pedig ez a hűtlenség csak látszólagos: több tudásból, az eddig ismeretlen adatok feltárából ered és újra formálhatja a köztudatban élő eseményeket.

Van aztán a „függetlenülésnek” olyan formája is, mikor szándékosan ferdítenek el történelmi tényeket, vagy csak egyoldalú világlátásban mutatnak be történelmi alakokat, csalekedeteket. De az igazi történelmi regények írója mindenkor hűségre törekszik s csak a tények határain belül engedi szabadjárnia képzelőjét.

2. Számomra a történelem kutatása nem menekülés, hanem elmélyülés: a ma kérdéseire a múltban keresek és találok feleletet. Egyetlen sorskérdésünk sincs, ami ne múltunkban gyökerezne. A fajtája sorsát vergődő szívvel kutató író tehát azért fordul a történelemhez, hogy megtalálja az eredendő okokat, feltárja az eddig rejtett tényeket s azok lélektani rugóit. Ha a jobb magyar jövődő elszánt akarását összekötjük fajtánk küldetésbe vetett törhetetlen hitünk hidjával, múltunkban nemcsak elrettentő példákat, nemcsak elzsongító meséket találunk, hanem vigasztalást, erősödést és példaadást is merithetünk belőle újabb küzdelemre.

ESZTERHAS ISTVAN:

Vannak történelmi regények, amelyeket úgy olvasunk végig, mintha páholyban ülnénk és onnan néznénk kissé furcsálkodó szemmel, hogyan lépnek elénk egy elmúlt kor deszkáin a főhős és a kísérő mellékszereplők. Ezekben a regényekben, amelyeket néha életrajzregényeknek is mondanak, a főhős feje felett már ott libeg a történelmi dicsfény vagy pedig a gyászfátyol sötét árnya, amelyet önnön halálán érzett nemis keserűséggel visel a főhős, hiszen ő főhős, politikai, hadtörténelmi, művészeti nagyság, aki csak a neves író iránti őszinte nagybecsüléstől indítatva hagyta el ünnepi sírhelyét, hogy a jámbor és gyanútlan olvasót csodálkozásba ejtse: ime, így szeretkeztem, öltem, éltem, feküdtem, alkottam.

A jámbor és gyanútlan olvasó pedig némi borzongás után jóérzéssel teszi le a könyvet, mondván: milyen jó, hogy én még élek, ha már ennyi hatalmas nagyság meghalt. Nagy tisztelettel tekint az íróra, aki ilyen jobban van elhalt nagyokkal, hogy ennyi intimitást tud rólok. És nem is érzi magához közelebb az életrajzregény hőst és a kort, amely köríti ezt a porából előkecmergő halottat, mint a páholyban ülő színházlátogató, aki nem a dráma, a játék érzés- és indulathullámain borul vagy derül, hanem a színpad körüli pletykák-ról és a színművésznő intim titkairól susog szomszédja fülebe, hogy fölényes színházi „ismereteivel” elkápráztassa. Mivel a regényolvasók között is sokkal több az ilyen színházi, ártatlan néző, mint az emberi játékokban megszomjazó, cserepes ajkú, sóvár együttelő, akiben tüzet, vágyat, szomorúságot és boldogságot gyújt a hős, az életrajzregény szükséges kiegészítője lett a műveletlen csevegő társalgónak, nagy példányszámban kelendő, ennek következtében még nagyobb sokaságban nyomandó és még tüzeesebb ritmusban trandó. És higyjék el, haszna is van. Annyi, mint a társadalmi csevegésnek. Abban egy ember természetrajzát ismerjük meg, az életrajzregényben pedig az emberi természet történelmi rajzát. Csak éppen egy a kérdés, javára válik-e a történelmi hősnak és az olvasónak, hogy ilyen formán ismerték meg egymást! Mert én — őszintén bevallom

— nem szeretem, ha ismeretlen érdeklődők „intelligens” társadalmi csevegésből ismernek meg. Különösen, ha nem vagyok a művelt társadalmi csevegés hallótávolságában. A történelmi hős pedig a legtöbbször nem jelenik meg a maga valóságában előttünk és nem mentegetőzhet. Csak az író mentegeti és jól megmagyarázza, miből keletkeztek káros jellemvonásai. Mint a művelt társadalmi csevegők, jóindulatúan megokolva, nem is tehet erről szegényke, anyjától örökölte, hiszen Cilike, te jól tudod, ki volt az anyja.

Van egy titkos reménységem, hogy egy szép napon megjelenik egy hatvan kötetes történelmi életrajzregény, amely Istárgyalja mindazt, miként származott Nagy Sándortól Hannibál, Hannibáltól Caesar, Caesartól Attila, Attilától Nagy Károly, Nagy Károlytól Dzsingiszkán, Dzsingiszkántól Nagy Péter, Nagy Péterrel Casanova, Casanovától Bonaparte Napoleon és Bonaparte Napoleontól I. Ferenc József. Istenem, mennyi halott s mennyi mindent cselekedhetnek, míg a történelmi sors végére ér! Aki ezt titokban megírja, épp úgy monopolizálja az életrajzregény minden élvezését anyagi és szellemi vonatkozásban, mint a Révay Lexikon a lexikális műfajt.

Vannak másfajta történelmi regények is. Ezek valóságos tudományos történelmi művek. Szikkadi barackmag keserűségű tanárok jegyezgetnek vaskos könyvekből, hogy az író az összegyűjtött anyagból megszüljje a művet, amely lehet: a kor pénzügye, a kor ruházkodása, a kor földrajza, a kor alaprajza. A főhős sápadtan és tétován jár-ke-l a sok rajz és ásatás között, arcán hordja teremttője precíz, alkotó gondosságának ársú, korabeli fiúját és a titkos apa, a barackmag tanár úr elférszerélt szenvedélyének halvány jegyét, amelynek tekintélyes része nem alkotásban, hanem cédulázásban folyt el.

Az ilyen regény szerzője úgy mozog, mint a trapézember a cirkuszban. A korból csak a furcsa alakú trapéz világos előtte, hogy milyen furcsa alakú alkotmány az, amit a korból tudományos gondossággal neki kiástelek. A történelmi forrásmű a trapéz. És a szerző nyaktörő mutatványokat tesz a cirkusz sötét tengerében a kivilágosodó trapéz körül és a hátán aggodalom korecsolyázik: mi lesz, ha egyszer elengedi a trapézforrásművet és emberi hangon kell megszólalni. De a készülő regény hőse hallgat a szerzőre, nem teszi, hanem ha váratlan fordulatba vágta a mese, inkább elbűjik. Ha például a korabeli források alapján nem állapítható meg, miképpen ettek akkor a regényben nem lehet „kifejezetten” enni, hanem csak úgy étkezésben, mondjuk táplálkozni.

Az ilyen regényeket azzal a titkos várakozással olvasom, hogy a korabeli papnevelés, utazás, katonáskodás élethű leírása mellett egyszerre majd valaki a nagy Részletezők közül részletezi előttem a korabeli forrásírók korhű programját és módszerét. Én azt hiszem, ez lenne a gyökerek gyökere.

